

Miguel Javier Urmeneta Ajarnaute (1915-1988)

ZABALETA, Patxi
Euskaltzain osoa

1.- Zertzelada pertsonalak.

Miguel Javier Urmeneta Ajarnaute Iruñean jaio zen 1915-XI-26an eta Iruñean bertan hil zen 72 urterekin, 1988-VI-12an. Familia abertzale, euskaltzale eta ekonomikoki ongi kokatutako batean sortua zen, bere aita, Ataulfo Urmeneta Cidriain, EAJko kide eta *La Voz de Navarra* egunkari abertzaleko bultzatzailea ez ezik, Iruñeko Aurrezki Kutxa Munizipaleko zuzendaria izan baitzen urte askoz.

Miguel Javier Urmeneta dohain eta kontraesan sakonetako pertsonaia izan zen; aldi batetik hurbila, konplexua eta ulertzeko zaila, maitagarria egiten zena, eta askoren aldetik oso maitatuta; baina aldi berean beste hainbesteren aldetik oso gorrotatua gertatu zena. Euskaltzale eta abertzale bezala azalduta ere, Espainiako gudarosteko militar profesionala izan zen, legelaria eta abokatua, eleaniztuna, frankismo garaiko politikaria, Iruñeko Aurrezki Kutxako zuzendaria bere aita hil ondoren eta erretreta hartu arte, idazlea, margolaria...

Esan bezala, familia abertzalekoa zen eta bere guraso, senide eta ahaide gehienak abertzaletzat ezagutuak izan ziren, baina Miguel Javierri berari pertsonalki estuegiak bezala zitzaizkion alderdi eta mugimendu abertzaleak. Esanguratsuak dirudite halere, gaztaroan eta adinez heldua zelarik izandako hurrengo jokabide batzuk. Bat: 1936a baino lehenago *Amayur* izeneko aldizkari abertzalean argitaratu ematen zituela bere marrazkiak. Bi: 1976an, Adolfo Suarezren gobernuaren garaian eta Gutierrez Mellado teniente jeneralaren bitartez, Hegoaldeko lau herrialdeetako Gobernu Ordezkarria edo "Supergobernadorea" izateko eskaintza egin ziotenean, baldintza bezala, preso politikoei amnistia ematea jarri zuen, indar politikoek hala eskatuta, eta baldintza horrekiko ezetza jaso ondoren, uko egin zion kargu hari. Gutierrez Mellado teniente jeneralak 1976an aditzera eman zuen "aldi berean bi aldeetako den norbait beharko genuke; -zuen eta gurea den norbait alegia-, eta holakorik Urmeneta besterik ezin izan liteke." Hiru: Miguel Javier Ur-

menetak bere burua “kanpioniano” bezala aitortu ohi zuen, inork galdetuz gero. Arturo Campión zalea zela ez dago zalantzarik eta Nafarroaren izaera, historia eta ezaugarri guztiak, euskara barne, sakonki maite zituela ere ez dago duda izpirik. Eta lau: aitzitik ordea, ez zuen inoiz alderdi abertzale bateko kide izateko urratsik eman (gaztetan Eusko Gaztedirekin izandako harremana ez bada) eta erabaki edo asmo hori azaltzen du bere memorietako idatzietan ere.

Euskaltzale bezala ordea, eta, zehazkiago esatearren, euskaren laguntzaile bezala, Miguel Javier Urmenetak egindako, bultzatutako eta lagundutako eginkizun eta saioak oso anitzak, ezberdinak eta pertsona, talde, herri eta erakunde askori eragiten zietenak izan ziren. Euskararen aldeko lan horiek aipatzea, sailkatzea eta aztertzea da ehungarren urteurrena gogoratzeko ekitaldi honen aukera eta xedea.

1936ko gerratearen eztanda ikaragarriak Salamancan harrapatu zuen Miguel Javier Urmeneta, hiri hartako unibertsitatean ari baitzen zuzenbide ikasketak egiten. Ez zitzaion jada, irakasgai bakar bat baizik gelditzen, merkataritza-zuzenbidea hain zuzen ere, karrera 21 urterekin bukatzeko eta hiru urte beranduago amaitu zuen. Baina gudu hura hasi zelarik, Miguel Javier Urmeneta karlisten gudarosteko “Erregearen Tertzioa”n sartu zen bolondres edo boluntario moduan, hainbeste eta hainbesteren harridurarako familia eta giro abertzalekoa zenez gero. Kapitain graduarekin bukatu zuen gerratea, eta ondoren, Espainiako gudarostean txertaturik, “División Azul” delakoan sartuta boluntario berriro ere, Errusiako guduan jardun zuen Alemaniako gudarostearekin. Ondoren, ikasketa militarrek burutu zituen Espainiako eta AEBko Fort Cleveland-go akademia militarretan eta komandante graduarekin Espainiako gudarosteko Estatu Nagusian jardun zuen Muñoz Grandes jeneralarekin eta beste. 1954an ordea, aita hil eta hark zeukan Iruñeko Aurrezki Kutxa Munizipaleko zuzendaritza eskaini ziotenean, karrera militarra utzi zuen teniente koronelaren maila zeukalarik, eta Iruñera itzuli zen eta Aurrezki Kutxa horren zuzendaritza kudeatu zuen, erretreta hartu arte 1982an, 67 urterekin.

1954an Aurrezki Kutxako zuzendaritza hartuta, Iruñera itzuli zenetik, garaiko politikarekin harremanak izan zituen, nahiz ez zen inoiz zeharo politikan murgildu. Garai hartako giroan eta orduko baldintzekin izan zituen karguetatik azpimarratzekoak dira, lehenik, Iruñeko alkatetza sei urtez (1958-1964), eta gero foru diputatu kargua beste zortzi urtez (1964-1971). Ondoren, berriro aurkeztu zen Iruñeko zinegotzi izateko eta horrela berriro foru diputatu izateko, baina helegitea ipini zioten, eta nahiz eta zazpi urte beranduago (1976) auzia irabazi, bi urte beranduago (1978) dimititu eta kargua utzi egin zuen, besteak beste, foru diputatu

izateko aukera kendua ziotelako.

Kargu politiko hauetan, batez ere Iruñeko alkatetza kudeatu zuenean, izugarrizko atxikimendu herrikoiak jaso zituen eta, orduan ohikoa ez zen bezala, onarpen handiko politikaria izan zen. Baina arerio edo etsai politiko amorratuak ere agertu zitzaizkion, eta horren adibidea da 1971n foru diputatu bezala jarraitu ahal izateko bidea itxi egin ziotela, horretarako beharrezkoa zen Iruñeko zinegotzi kargua eskuratzeko bidezkoak ez ziren oztopoak ipiniz. Agian, dagoeneko beren lanak egiten ari ziren “isilpeko zerbitzuak”, pentsatzekoa baita oso ezberdina izanen zela Nafarroako Diputazioaren bilakaera Urmeneta barruan egon izan balitz.

2.- Miguel Javier Urmenetaren garaia eta inguruabarrak. Erantzunik gabeko galdera

Nafarroako abertzale edo euskaltzale askorentzat ez ezik, bestelako jende aurrekoi eta mota anitzekoentzat ere ulergaitzak izan ziren beti Miguel Javierren erabakiak eta bere jardun politikoa. Nola ulertu edo onartu Nafarroan hainbesteko sarraskia eta hilketak egiten ari ziren karlistekin gudarostean boluntario sartzea?

Miguel Javier Urmenetak berak ez zion galdera horri erantzun zehatzik eta zuzenik eman nahi izan. Memoria liburu bat idatzi zuen, bi zatitan argitaratuta dago, eta liburu horretan ere ez zaio galdera zail eta lakatz horri erantzun argirik ematen; ihes egin zion beti.

Nafarroako abertzale batzuen artean eta, are gehiago, Miguel Javier Urmenetaren aldeko sutsuen artean, beti bilatu nahi izan zaio galdera gogor horri aitzakia kutsua darion ihardespena; zera alegia, etxekoei kalte handiagoak ekiditeko joan zela boluntario, bai lehenik Espainiako gerratera karlista moduan, nola gero División Azul delakoan Errusiako frontera Alemaniako Hitlerren gudarostearekin. Egia da urmenetatarrei ez zitzaizela zapalketarik edo mendekurik egin beren ideia eta jarrera abertzaleengatik. Horren guztiaren adibiderik nabarmenena zera izan zen: Ataulfo Urmeneta Cidrián, Miguel Javierren aita alegia, nahiz abertzale eza-guna izan, Iruñeko Aurrezki Kutxako zuzendari bezala mantendua gertatu zela hil arte. Ondoren gainera, lehen aipatu bezala, aita hil ondoren, Miguel Javierrek berak eskuratuko baitzuen Aurrezki Kutxa Munizipaleko zuzendari kargua.

Roldán Jimenok egindako Urmenetaren biografian, behin baino gehiagotan azaltzen da galdera lakatz eta garrantzitsu hori. Biografia honetan aipatutako erantzun barkatzailea onikusten da edo iradokitzen da, nahiz eta zehazki oinarritu

edo argudiatu gabe. Izan ere, agerikoa baita beste abertzale, errepublikazale edo soilik demokrata ziren askok eta askok, bai Nafarroan nola Nafarroatik kanpo, ez zutela etxekoen onuren alde jokatu, nahiz eta horregatik zapalduak gertatu.

Urmeneta pertsonalki ezagutu genuenok uste dugu agian galdera lakatz horren erantzunik ez zuela sekula izan. Damututa ote zegoen? Agian, ez bai, ez ez. Bere izaera pertsonala ere kontraesan ez bete zen, eta alde batetik gizaseme tinko sendo eta ziurra bazirudien ere, beste aldetik gizaki beratza eta apala zen. Nafarroako hiztegi orokorrean “pentsakera abertzaleko pertsona” zela esaten da ezaugarri orokor bezala; agian bere pentsaeran ere beste guztiak ulertu nahi eta denei tokia egin nahiak hutsaldu egiten zituen bere izaerako ezaugarriak.

3.- Urmenetak euskarari eta euskal kulturari emandako laguntzak

Frankismoaren bukaerako hamarkadetan euskararen alde Nafarroan zer edo zer egin nahian mugitzen ginenok toki eta arazo guztietan topo egiten genuen Miguel Javier Urmenetarekin. Laguntza eskatuz gero, beti prest azaltzen zen eskua botatzeko; eta inoiz ekimen edota iradokizunen bat ere bultzatu zuen arlo hauetan.

3.1.- Ikastolen hasiera eta egituraketak guztiz arazotsuak izan ziren Nafarroan, eta maiz ezinbestekoa izan zen gobernadore zibilariei bat egiten ziona edo Hezkuntzako Ministerioko ordezkariarekin mintzatuko zena edo larritasun bat gainditzeko diru pixka bat emanen zuena bilatzea, eta askotan horietarako guztietarako Urmenetarengana jotzen genuen. Bere anaia Ramon Urmeneta San Fermin ikastolako lehen presidentea izan zen, Iruñeko ikastola bitan zatituta Paz de Ziganda eta San Fermin ikastolak sortu zirenean. Urmenetak laguntza eman zuen kinka larri hartan, nahiz bera ez zen ikastolako gurasoa, ez baitzituen seme-alabak ikastolara bidali.

3.2.- Helduentzako euskara ikasketak eratzeko garaian, Iruñean Arturo Kanpion akademia deitutako ikastetxea izan zen aurrenekoa, bertan bildu baitziren ordura arte gau-eskolak izenarekin sakabanatuak zeuden ekimen ezberdinetako ikasgelak, eta hartan ere bere babesa eman izan zuen unerik zailenetan.

3.3.- Euskal literaturaren arloan Iruñeko Aurrezki Kutxak, artearen munduko beste ekimen batzuek gainera, hiru sari sortu zituen eta horietako bat, Xalbador izeneko, soilik euskarazko idazlanei zuzendua, alajaina. Eragin sakona izan zuen Xalbador sariak Nafarroako euskaldungoan; besteak beste, argitaratu egiten zituelako idazlan sarituak. *Arga* izeneko olerki aldizkaria sortu zen Iruñeko Aurrezki

Kutxaren babesean eta bertan euskaraz egindako literaturari tokia eman zitzaion.

Iruñeko Aurrezki Kutxak, gainera, Nafarroan ezohikoa zen garaietan, erdaraz eta euskaraz oihartzun handiko komikiak argitaratu zituen: *Amaia* eta *Nafarroako kondaira*.

Bestalde, gainera, komikiak egitea eta itzultzea xedetzat zeukan ETORKIZUNA S.A. izeneko merkataritza elkartearen partaide eta lehendakari izan zen Urmeneta. *Hansel eta Gretel* eta beste zenbait komiki argitaratu zituen elkarte horrek euskaraz, zeren eta ezin ahaztu haur komikiren bat edo beste euskaraz azaltzek zeukan eragina, guztiak erdaraz izaten ziren garai haietan.

Nafarroan azken lau hamarkadetan euskal literaturak izan duen aldaketa funtsezkoak oinarri anitzak baldin badauzka ere, ezin ahaztu hemen aipatutakoak. Juan Mari Torrealdaik 1977an idatzitako *Euskal idazleak gaur* liburu mardulean soilik bi idazle nafar daude aipatuta, Jose Luis Lizundia eta Patxi Zabaleta, baina 2016an nafar idazleek euskaraz argitaratutako liburu kopurua oso adierazgarria da; eta batzuk behintzat aintzat hartzekoak dirudite, Jose Miguel Bidadorrek ziurtatuko lukeen bezala gure artean balego.

Egia esan, euskal literaturaren arloan Nafarroan azken lau hamarkadotan emandako aldaketa sakonak iraultza ttipi bat dirudi. Euskararen ezagutza irakaskuntzaren bitartez hedatu izanak eta, batez ere, Iruñeko inguruan suspertzeak eragin du aldaketa honetan neurri handi batean, baina hemen aipatutako ekimen xume guztiak eta beste arrazoi batzuk ez zaizkio arrotzak. Aldaketa honen azpian gizarte osoaren protagonismoa dago eta gaur egun eztabaida sozialetan edo intelektualetan euskara presente dagoela Nafarroako gizartean ezin da ukatu.

Nafarroan azken lau hamarkadetan euskal literaturak eman dituen urrats eta aldaketa funtsezkoak oinarri anitzak dauzka, zalantzarik gabe: alde batetik, ikastola eta euskarazko ikaskuntza; beste aldetik, euskalduntze eta alfabetatzea; hirugarrenik, ezin daitezke ahaztu euskararen aldeko mugimendu eta talde eta erakunde guztiak, baina aipatu beharrekoak dira baita ere aldizkariak, irratiak, literatura sariak eta abar, gogoan izaten badugu euskararen ospea, izen ona eta batez ere baliagarri izatea direla baserritar elebkarren *beldurra* eta *lotsa* gainditzeko modua.

3.4.- Lau irrati ttipi martxan jartzeko ahaleginak egin ziren frankismoko azken garaietan Nafarroan. Laurak apaiz euskaldunek eginak ziren, eta lauren historia

arakatzean, denetan aurkitzen da Urmenetaren laguntza edo babes. Lehena, “Beruete Irratia”, Jose Manuel Lasarte euskaltzain urgazleak 1958tik 1964ra martxan eduki zuen eta historiatura dago Lasarteren 2007ko hilberri txostenean. Bigarrena, “Arantza Irratia”, Esteban Irigoien eta Javier Arburua apaizek garatu zuten eta 1962tik 1967ra iraun zuen. Hirugarrena, “Iruñe Irratia”, Jaime Andonegi apaizak martxan edukitakoa 1962tik 1965era. Azkenik, Jose Manuel Lasarte bera saiatu zen “Leitza Irratia” martxan jartzen, 1965ean, baina debekatu egin zioten. Izan ere, irrati xume horietako bi (Arantzakoa eta Leitzakoa) guardia zibilak klauratu eta inkautatuak izan ziren.

3.5.- Euskalerrria Irratia sortzeko asmoz, “Iruñeko komunikabideak SA” izeneko merkataritza elkarte sortu zen, eta Miguel Javier Urmeneta elkarte buru izendatu zen, eta halaxe izan zen urte luzez. Agerikoa da ez zuela izendapen horrek irratiaren baimentzea azkartu, ezin baita ahaztu irrati honentzat baimena lortzea hogeita sei urte kosta dela, azkenean 2015ean eskuratu zuelarik, nahiz eta Iruñerrian soilik euskaraz egiten duen bertako irrati bakarra izan.

3.6.- Bertsolaritza txapelketa eta arialdietarako laguntza askotan eman zuen, bere miresmena adieraziz. Iruñeko Aurrezki Kutxako zuzendaritzako erretiroa hartzeko zenean, 1982an alegia, omenaldi apal bat egin nahi zitzaioela eta, Urmenetak bertsolariak nahi zituela esan zuen Kontseiluko gehien harridurarako. Lasarte eta Xanpun bertsolariekin halako ekitaldi xume bezain atsegina burutu zen.

3.7.- *Cuadernos de Etnografía y Etnología* eta *Fontes Linguae Vasconum* aldizkariak foru diputatu bezala eman zituen zortzi urteetan sortu ziren.

Foru diputatu izandako urteak izan ziren emankorrenak edo esanguratsuenak euskararen laguntzari dagokionez. Ez bakarrik egin eta burutu ziren lorpenengatik, baizik agian gehiago, ordura arteko jokabidea aldatu egin zelako.

Garai hartan sortu eta jarri ziren abian herriz herri egindako haur euskaldunen sariketak eta *Príncipe de Viana* aldizkariaren Euskarazko Gehigarria. Orduan bultzatu nahi izan zen baita ere, euskararen erabilera ofiziala irakaskuntzan, baina paragrafo honetako hiru ahalegin horiek xehetasun gehiagorekin aztertuko ditugu José Mari Satrustegik 1989-XII-29an emandako hitzaldiaren haritik.

3.8.- Nafarroako Unibertsitate pribatua Iruñean jarria izan zedin orduan Urmeneta erabakigarria izan zen; ziur aski giltzarrietako bat. Gainera bertako euskarazko katedra sortzeko eta Jose Basterretxea, *Oskilaso*, jaunaren esku uzteko orduan ere,

eragina izan zuen. Basterretxearen ondoren Ana Etxaidek hartu zuen ardura. Unibertsitate pribatua Iruñean jartzeari dagokionez betiere, argi eta garbi azaltzen du memorietao liburuan bere atsegin osoa; ez zegoen egindakoaz damaturik, baizik harro. Beraz, ez dago unibertsitatearen arloan lehenagoko galdera lakatzean bezalako zalantzarik.

3.9.- Margolanen esposizioak eta liburuaren argitalpenak bere azken urteetan egin zituen Miguel Javier Urmenetak. Liburuak Iruñeko sanferminez eta Erraldoi edo Kilikiez idatzi zituen. Beranduago bere memoriak idatzi zituen, baina bukatu gabe gelditu zitzaizkion, Roldán Jimenok egindako biografiaren eranskin moduan argitaratuak izan dira, Asiskok euskaratuta.

3.10.- Euskaltzaindiko urgazle izendatua izan zen. Urmeneta eleaniztuna zen, baina euskaraz mintzatzeko erraztasunik ez zuen lortu, (hainbeste miresten zuen Arturo Campiónen antzera).

Hirurogei eta hamar urte beteta zituelarik mintzapraktika egitera joaten zen artzapezpikutzaren jauregiko gela batera adiskide zituen Jose Maria Jimeno Jurio historialari, Jorge Kortez Izal Nafarroako ikastoletako sortzaile nagusi eta Pedro Maria Zabalza kanonigoarekin.

4.- Jose Mari Satrustegiren lekukotasun berezia

1989-XII-29an, Euskaltzaindiak Nafarroako Jauregian egindako ekitaldia aztertzeak ikuspegi esanguratsua ematen dio Urmenetaren irudia, eginkizunak eta izaera aztertzeari. Ekitaldi hura Jose Agerre Santesteban eta Miguel Javier Urmeneta Ajarnauteri omenaldi xumea eskaintzeko izan zedin antolatua izan zen. Bertan, garai hartako Nafarroako Gobernuo Lehendakaritzako kontseilari Aladino Colin jaunak hartu zuen hitza eta egin zion Euskaltzaindiari ongietorria eta huraxe izan zen Euskaltzaindiak 2016. urtea arte Nafarroako Jauregian egindako azkeneo bilera.

Jean Haritschelhar euskaltzainburu jaunak hartu zuen hitza lehenik eta Jose Mª Satrustegi jaunari eman zion sarbidea, hain zuzen ere, Miguel Javier Urmenetaz mintza zedin. Ondoren Kontxita Otxoak, Urmenetaren alargunak, bere esker ona azaldu zuen, eta Patxi Zabaleta euskaltzainak Jose Agerreri buruzko mintzaldia egin zuen.

Jean Haritschelhar euskaltzainburuak aipatu zuenez, 1962an ezagutu omen zuen Migel Javier Urmeneta orduan Iruñeko alkate zelarik, eta bera berriz, Ha-

ritschelhar jauna alegia, Baionako Erakustoki edo Museoko zuzendari. Elkartze haren xedea zera omen zen: Iruñean urte hartan ospatzekoa zen munduko pilota txapelketa zela eta, bertan pilotari buruzko erakusketa antolatzea.

Jose Mª Satrustegik hitzaldi hartan lekukotasun adierazgarria ematen du erabilitako gaiez hogeita zazpi urte beranduagoko perspektibatik. Satrustegik bere hitzaldiko sarrera Agerre eta Urmeneta aipatuz egiten du eta ondoren hitzez hitz egiten du hurrengo baieztapena: “Biekin parte hartu nuen gerra ostean euskararen alde Nafarroan egindako lanetan”.

Zein dira ordea, Satrustegik aipatutako lan horiek? Hitzaldi hartan hiru lan edo eginkizuneko zerrenda apala agertzen du Arruazuko euskaltzain adoretuak. Hona lan horiek zein diren hitzaldi hartako hurrenkeran: “Haur euskaldunen saristatzea”, *Príncipe de Viana* egunkariaren gehigarri euskalduna martxan jarri eta hainbat urtez iraunaraztea eta, hirugarrena, irakaskuntzak euskararen ofizialtasuna txertatzeko saioa.

4.1.- Satrustegik Urmenetarekin garatutako lehenengo lan edo eginkizuna haur euskaldunak saritzeko herriz herri antolatutako ateraldiak egitea izan zen. “Haur euskaldunen saristatze famatua”, esaten du Satrustegik. Zertarako ordea? Zein zuen eginkizun horrek helburua edo xede zehatza? Satrustegik berak erantzuten du hitzaldi hartako hitz gogorrekin, oraindik ere eta hainbeste urteren burura bada ere, zirrara eragiten duen arrazoia emanez: “Euskaldunari bere hizkuntzarengatik sortutako beldurra eta lotsa gainditzea”. Bene-benetan azpimarratzekoa da hor azaltzen den argudioa eta, malkoak aterarazi ahal baditu ere, arrunt eta arras egia; euskarak eragindako lotsa eta beldurra gainditzea baitzen euskaldun askorentzat zailena eta gogorrena garai haietan.

Gaur egun euskaldun elebakar gutxi gelditzen denean gogoratu beharra dago, euskaldun elebakarra eta, batez ere, euskaraz besterik ez zekien elebakarra, maiz mesprextatua, iraindua eta baztertua izaten zela. Gaztelera ez jakitea, ezjakinaren edo tuntunaren sinonimoa izan da mende eta mendeetan. Nafarroako mendialdeko baserrietan, nekazaria, etxeoandrea, artzaina eta basolaria barregarri utzi nahi izaten ziren askotan, eta hori zapalketa garratza bezain jasanezina zen itxuraz leuna bazirudien ere.

Oraindik ere, bi hizkuntza ofizialak ez daude berdintasunean, baina egoera aldatzen ari da. Izan ere, ofizialtasuna beharrezkoa da gaur egungo bizimoduan hizkuntza inposaketak ekiditeko eta ondorioz hizkuntza askatasuna bermatua izan

dadin; eta horretarako oraindik asko falta zaigu Nafarroan 2017an.

Urmenetaren eta Satrustegiren garaian betiere, euskarak eragindako beldurra eta lotsa ziren kezka nagusiak eta horren guztiaren lekukotasuna emateak bazeukan lehen mailako garrantzia.

Izan ere, euskarak Nafarroan –edo beste euskal lurraldeetan– atzera egin zezan erabilitako bitartekoak ez dira soilik bortxazkoak izan, baizik batzuetan itxura leun edo ikusezinekoak. Ez ziren soilik debekuak, legez kanporatzeak edo aintzat ez hartzeak, baizik eta baita ere euskararen baliagarritasuna ukatzea, barregarri uztea edo atzean gelditzea. Horixe zen Satrustegik aipatzen duen “euskaldunari bere hizkuntzarengatik sortutako beldurra eta lotsa”; horixe zen gure arbaso, guraso, ahaide eta herritarrek hainbestetan nozitu zutena. Garai hartako adibide garrantz bat ipintzearen, konta nezake Leitzako gizaseme batek, –Kortabordako Martin Oronoz jaunak– 1936ko gerran hiru urte luze igaro eta itzulitakoan esana: “Tiroak, goseak, hotzak, bustiak eta inon diren miseria guztiak ikusiak gaituk, baina erdaraz ez jakiteagatik sufritu geniana ez nitek nire seme-alabek nozitzerik nahi!”.

Haur euskaldunak saritzeko ekitaldia igande eta jai egunetan egiten zen batez ere. Joaten ziren herriz herri eta meza ondoren edo jai giroko une eta tokiren batean euskaraz zekiten haurrei halako azterketa xume bana egin eta Iruñeko Aurrezki Kutxako kartillak banatzen zizkieten diru pixka batekin.

4.2.- Jose Mª Satrustegik 1989ko hitzaldi hartan aipatutako bigarren lana Nafarroan euskarazko aldizkari bat argitaratzea izan zen. Zer xede ipini zioten ahalegin horri? Satrustegik Urmenetaren hitzak direla adieraziz komatxo artean esaten duenez: “... mendialdeko sukalde txoko guztietan euskarak sarrera ofiziala izan dezan”. Aldizkari euskaldun hura *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarria izan zen. Lehendabiziko asmoa *Roncesvalles* izena jartzea izan omen zuten baina azkenean, esandako izenarekin gelditu zen. *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarria doan banatzen zen eta 7.000 ale izatera iritsi zen. Satrustegik dioenez, “dozena bat idazle euskaldun elkartzen ginen Nafarroan Euskarazko Printzipe de Viana aldizkariaren inguruan.” Egia esan, bagara euskal idazle nafar batzuk geure euskarazko idazlanak lehen aldiz aldizkari hartan argitaratu genituenak. *Príncipe de Viana*-ren Euskarazko Gehigarriaren zuzendaria Pedro Diez de Ulzurrun sendagilea eta Satrustegi eta Urmenetaren lagun mina izan zen luzaroan. Diez de Ulzurrunek biltzen zituen idazlanak, berak bultzatzen zituen kolaborazioak eta berak maketatzen eta egiten zuen zortzi edo hamabi orrialdeko aldizkari hura.

Príncipe de Viana-ren Euskarazko Gehigarria jazarpen politiko baten ondorioz deuseztatu eta itxi zuten. Lehenik, Pedro Diez de Ulzurrun zuzendaria bota eta haren ordez Marcelino Garde apaiza arduradun izendatu zuten 1973an; Marcelino Gardek ordeza ez zuen aldizkaria garaiz ateratzen, sakabanatu egin zitzaizkion lehenagoko idazleak eta ez zuen idazle edo kolaboratzaile berririk lortu. Gainera, Marcelino Gardek euskara batuaren kontrako kanpainarekin bat egin zuen eta horrek zeharo ahuldu zuen aldizkaria, itxi egin behar izateraino 1976an. Jazarpen politiko hartan *El Pensamiento Navarro* egunkariak esku zuzena hartu zuen. “Arnas Berri” izeneko orrialdean maitasun librea defendatzen omen zelako argudioa erabili zuen, irrigarria baldin badirudi ere. *El Pensamiento Navarrok* protagonizatu-tako eraso politikoaren lehen erreportaiak izenburu hauxe zeukan: “El akelarre de Larraitz, Ez Dok Hamairu y Principe de Viana.” Gaur egun sinestezina badirudi ere, eskuin muturreko egunkari haren arrazoinamendua honako hauxe izan zen: Larraitz mendiko gaupasa batean larrua jotzera iritsi omen dira, eta han omen zebiltzan Ez Dok Hamairukoak kantari, eta horra non *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarriak goraiatu egin duen Ez Dok Hamairu taldea. Ondorioz, *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarriak maitasun askea defendatzen du!

Bitxikeria badirudi ere, 1989ko Euskaltzaindiaren ekitaldi hartan *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarriaren sorrerari buruzko bi bertsio edo ikuspegi eman ziren. Zalantzarik gabe, bi bertsioak osagarri bezala ulertu behar dira. Ikuspegi edo bertsio bat, Satrustegik deskribatzen duena da. Satrustegik dioenez, Iruñeko Aurrezki Kutxa Munizipaleko zuzendariaren bulegoan egindako bileran hartu zen erabakia. Bilera hartan Urmenetak bere asmoaren berri eman zien eta Pedro Diez de Ulzurrun medikuak ardura hartu zuen. Beste bertsioa berriz, Kontxita Otxoak emandakoa izan zen eta Miguel Javier Urmenetarena berarena bezala eman zuen; nahiz eta Urmenetaren alargunak erdaraz irakurri, orain testu hura dirudiena euskaraz argitaratuta dago Roldán Jimenok egindako biografiaren eranskin moduan, Urmenetaren bukatu gabeko memoria liburuen kapitulu bat delarik.

Memorietako kapitulu horrek “Agerre eta Euskara” dauka izenburutzat. Bere laburrean euskarari buruzko hiru gogoeta garatzen ditu: bat, José Agerre, akademiaren hastapenetako Iruñeko euskaltzainari buruzkoa; bigarrena, *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarria izandako aldizkariari buruzkoa; eta hirugarrena, Nafarroako euskararen (edo Vasconcearen) legerari buruzkoa.

Miguel Javier Urmeneta oso harro agertzen da *Príncipe de Vianaren* Euskarazko Gehigarri delakoari dagokionez. Hona hemen Miguel Javier Urmenetak dioena,

bere seme Asiskok euskaraturik:

Nafarroan eta garai hartan, Euskarari ez zioten tirokatzen erailtzera, baina hil zedintzera, aisa makurrago baita. Erronkarin ez ziren geratzen Ximona, Ubaldo eta Maria Ezker besterik. Zaraitzuko hainbat herritan hilabete batzuren kontua zen. Eta Ezkabagibelean, negu honetako gripe arruntak eraman dezake udal oso bateko euskara, 4000 urtez geroztik. Lotsaemangarri.

Migel Gortarik, Diputazioko presidentea, Euskara Saila arrapiztu zuen Biainako Printzean, lotura eginez gerra aurreko Euskeraren Adiskideak ohoragarri harekin. Baina ni tematua nengoen beste zerbait eraginkorragoan. Nik ikusi egin nahi nuen Foru-Diputazioa aurpegi ematen ofizialki eta konspirazioa osatu nuen zortzi edo bederatzi abaderekin, euskarazko kazeta bat ateratzeko, forala eta ofiziala. Unerik egokiena zen, ostiraleko batzarraldia larunbatera luzatzen zer hartan, orduan etortzen ziren herrietako komisioak diputatuen ikustera, eta batzuetan ez ziren bileran gelditzen presidentea eta besteren bat baizik. Presidentea bakarrik eta lo, betaurrekoak sudur puntan zituela, ene premiazko galdeari beha egon zen... eta onartu egin zen.

Migel Jabier, dolu diat arbasoen mintzairaz ez jakinik.

So egik, Jn. Felix, hi jaiotzean, Garesen mintzo zen engoitik; funtsak dauzkaan herrian berean.

Kia!

Baietz, 1869an Bonaparte printzeak bildu zuen hiru gazteren kantua horko dialektoan: Iguzki t' ilargia zeruko izarrak, etab. Markok mozioaren alde egin zuen oso, beti bezala, eta Korporazioko ezein kidek ez zuen trabarik eman. Jaso berria dut 148. Zenbakia, eta XVI. urtea. Agerre kontent legoke.

Zalantzarik gabe Urmenetak zortzi edo bederatzi abaderekin egindako konspiraziotzat daukana, Satrustegik Iruñeko Aurrezki Kutxa Munizipaleko zuzendariaren bulegoan egindako bilera berbera izan zen. Ai ene, nolako itxura zuten garai hartako konspiratzaile haiek!

4.3.- Berrito 1989ko Euskaltzaindiaren ekitaldira itzuliz, Jose Mari Satrustegik Agerre eta Urmenetarekin egindako hirugarren lana edo ahalegina aipatuko dugu;

zera alegia, Irakaskuntza Ofizialean euskararen presentzia aldarrikatzea eta bultzatzea. Satrustegik berak dioenez, ez zen asmo edo desio bat baino askoz gehiagorik izan. Urmenetak bere kezka eta desioa aitortzen zituen euskara Irakaskuntza Ofizialean sartu ahal zedin, eta aldi berean aldarrikatzen zuen horretarako irakasleria prestatzeko edo trebatzeko premia.

Euskararen ofizialtasunaz bere kezka idatzita utzi zuen Urmenetak bukatu gabeko memorieta dagoen hurrengo gogoeta laburrean: “Egun, euskara hizkuntza ofiziala da Nafarroako ibar zenbaitzutan, Amejoramientoaren arabera. Baina haren bizirik irauteko ahalegina oraindik egiteko dago. Azken batean, boterearen estamentuetatik segitzen diote torikatzen zentzera. Ez zaie axolik. Nik ere aldarrikatzen dut soluzioak behar direla zentzuzkoak, errealistak, adimentsuak, liberalak. Baina denbora eskasten ari zaigu.”

Azken esaldi horretan irudi lezake Urmeneta ezkorra zela euskararen etorkizunari buruz; edo beldurra ziola euskararen arerioen eraginari. Jose Mª Satrustegik saminki salatzen dituen beldurra eta lotsa hezurretaraino barneratuak zeuzkaten belaunaldikoa izaki.

Izan ere, euskaldun berrien fenomeno Urmenetaren ondoreko gizaldian gorputzu zen, berari ezagutzea egokitu bazitzaion ere. Izan ere, euskaldun berrien fenomenoak ez dio soilik mintzatzaile edo hiztunen kopurua ugaritu euskaldungoari, baizik eta agian garrantzitsuagoa den beste zerbait eman dio, eta emaitza hori da Satrustegik salatzen zuen “euskarak eragindako beldurra eta lotsa” uxatzeko adorea eta kementa.

5.- Gerra ondoreko belaunaldiaren gaitzea

Egoki baino egokiago datorkio Miguel Javier Urmenetari Auñamendi entziklopediak egiten dion kalifikazioa: poliedrikoa eta entziklopedikoa. Egia esan, balio, kontraesan perspektiba eta alde anitzeko pertsonaia baitzen. Adibidez, ez zegoen ikastolen mugimenduaren barruan, baina lagundu egin zien ikastolei; ez zen ekimen euskaltzale guztietan sartzen, baina euskararen aldeko ekimenek zeukaten laguntzailerik eraginkorrena izaten zen, maiz kanpotik ari zela bazirudien ere.

Hasieran ezan bezala, Urmenetak bazituen aldeko sutsuak edo zale amorratuak, eta baita ere, aldi berean, arerio edo etsai porrokatuak, pertsona konplexu eta kontraesanez betetako bati gertatu ohi zaion bezala. Aldekotasun sutsu horren

lekuko peto-petoa zen Jose Mari Satrustegi euskaltzaina eta horren adibide dira 1989ko hitzaldia bukatzeko erabili zituen hitzak. Hona hemen nola bukatzen den hitzaldi hura hitzez hitz: “Ohore handia da Euskaltzaindiarentzat Nafarroak azken gizaldian ukan duen gizaseme ospetsuena euskaltzain urgazleen zerrendan sartu izana”.

Urmenetaren adiskideak eta arerioak bazeuden nola eskuinean, hala ezkerrean, nola abertzaleen artean, hala abertzale ez zirenen artean. Ukaezina da betiere, nor-tasun handiko gizasemea zela, dohainez eta kontraesanez betea.

Iruñeko Aurrezki Kutxako zuzendaritza utzitakoan egindako omenaldi apal hartan Xanpun eta Lasarte bertsolariei galdera sorta luzea egin zien bertsolaritzari buruz. Bere jakin-mina aseezina baitzen arlo guztietan. Euskaltzaindiak urgazle 1966an izendatu zuen, beraz, foru diputatu eta Iruñeko Aurrezki Kutxako zuzendaria zelarik, eta Iruñeko alkate izan ondoren.